

**Nr 327.**

Av herr **Lindhagen**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition angående prisreglerande åtgärder på jordbrukets område.*

I proposition 284 ha förordnats prisreglerande åtgärder på jordbrukets område. Denna angelägenhet har förberetts av statens jordbruksnämnd, som har dylika angelägenheter till sin huvudsakliga uppgift.

Att jordbrukaren skall få betalt för sina produktionskostnader och sitt arbete är en huvudangelägenhet för denna samhällsklass lika väl som för andra klasser. Jordbruket är för övrigt fortfarande modernäringen. Om ej denna näring, som skänker oss mat, hälsa och mycket annat, får en sund ekonomi, blir även industrien en koloss på lerfötter.

Riksdagen har emellertid begärt även en särskild utredning rörande jordbrukets läge i Norrland. Även för detta jordbruk har prisregleringen viss betydelse. Men det räcker icke alls. Även förberörda utredning blev därför anförtrodd sagda nämnd. Denna har i anledning därav den 10 februari 1937 framlagt vissa förslag till åtgärder till förbättrande av den norrländska jordbrukarebefolkningens ekonomiska ställning och detta jordbruks »lönsamhet». Utkomstmöjligheterna för jordbrukarebefolkningen äro i allmänhet sämre i Norrland än i det övriga landet. Det är fara värt att den i stor utsträckning icke längre finner sig i ett sådant läge utan låter avfolka sig.

Enligt min uppfattning och erfarenhet har denna nämnd ej gått till grunden med orsakerna till den norrländska jordbrukarebefolkningens deprimerade belägenhet. Nämnden har visserligen föreslagit vad den kallar både varaktiga och tillfälliga förbättringar, men har enligt en utbredd mening ej kunnat framkomma med annat än åtskilliga palliativ eller allmosor, vilka möjligen kunna hjälpa till slumpvis något litet här och där. Propositionen har nu såsom ett bihang till sin huvudsakliga framställning upptagit även särskilda stödåtgärder för det norrländska jordbruket (sid. 103—105). Den är en ansats till att vilja göra något. Men den har ej kunnat bjuda mera än vad jordbruksnämnden vågat inlåta sig på.

\*

Jordbrukets nödläge i Norrland kan i viss mån bero på klimatets hårdhet, som förhindrar den omväxling i jordbruksalster, vilka kunna gå till i sydligare trakter i landet. Å andra sidan åtnjuter det norrländska jordbruket jämnare omväxling i sol och regn i förening med jungfruligare jord och midnattsolens stimuleringar till en kraftigare växtlighet. Fjälldalarna och i viss mån även älvdalarna förete en växtlighet i gräs och blommor, som vida

överglänser ängsmarkerna söderut. Dalarnas små åkertegar lära proportionellt lämna den största avkastningen i landet, och de ståtligaste kålrötterna lära frodas, så vitt jag minnes, i Jukkasjärvi eller Karesuando.

Den huvudsakliga grunden till det *norrländska jordbrukets missförhållande måste sökas i dess rättshistoria*. Norrlands bebyggande började först i »nävrättens tid, då var och en tog för sig efter förmåga» och sedan med sparsamma nybyggesupplåtelse i urskogarna. Odlingsjord och husbehovsvirke fick man till skänks för en så stor utsträckning av jordbruket, som nybyggarer rådde med. Utsäde och penningebidrag erhöi han även gratis för den första uppodlingen. Därtill kom skattefrihet under åtskilliga år samt fritt bete och rätt till myrslätter i skogarna. Fiske och jakt också fritt i hela trakten voro naturliga binäringar.

Emellertid, i Gustav Vasas brev till norrlänningarna den 20 april 1542 förklarades, att »alla sådana ägor, som obygga liggja, höra Gud, Konungen och Sveriges krona till och ingen annan». Socknar, bygdela, ensliga gårdar och annan bygd, som förmenade sig vara ägare till skogarna, förbjödos därför av Konungen att hindra andra bygga å dessa, där det ej skedde på de förras egna bostäder, ängar och fåbete.

Sålunda utbildade sig det s. k. skogsregalet eller kronans äganderätt till skogarna i de norra delarna av riket.

Under följande århundraden gjorde regeringsmakten bruk av denna egendom genom förenämnda uppmuntran till nybyggens och hemmans anläggning. Under 1600-talet och början av 1700-talet skedde det även i skogsvårdens intresse till förmån för det då mycket gynnade bergsbruket.

Osäkerheten i byarnas rätt till den omgivande skogen var menlig i många avseenden och icke minst för jordbrukets framåtskridande. Enligt förordningen den 19 december 1683, varigenom 1542 års författning uttryckligen förnyades, påbörjades de s. k. avvitringarna. De avsågo att tillägga var by och gård efter sin beskaffenhet så stort utrymme och så mycken skog som funnes skäligt och till fullsatt hemman nödigt. Detta var således en donation i skog med odlingsmöjligheter. Den tilltogs särdeles frikostigt. Det övriga blev fortfarande kronans egendom, som användes till fortsatt nybyggesupplåtelse på sätt ovan sågs.

\*

Mycket blev dock icke åtgjort. Först under 1800-talet upptogos avvitringarna med kraft. Grundsatsen för avvitringsmetoden återfinnes i cirkulärbrevet den 14 april 1824 utgivet med anledning av ett beslut av föregående års riksdag. I detta brev säges, att kronomarken i de norra länen »i anledning till folkbrist och felande kommunikationer» i sitt nuvarande skick var av föga värde och icke kunde med större nytta för det allmänna användas än till nya hemmans anläggning »för att befordra landets uppodling och bebyggande». På detta sätt avhände sig kronan alla sina norrländska domäner till jordbruket. Mark undantogs varken för kronoparker eller sockenallmänningar. Först i sistone skedde det inom de allra nordligaste delarna

och på norrlandsmotionens yrkande 1901 även i de ännu oavvittrade områdena ovan odlingsgränsen inom Västerbottens län. Kronan bekostade också genomförandet av denna present, vartill under 1800-talet utgavos över nio miljoner kronor. Denna frikostighet hade till stor del också sin rot i en tillämpning av Adam Smiths ekonomiska teorier, som vid den tiden från England gjorde sig gällande även hos oss.

En rusning uppstod nu för att tillgodogöra sig dessa vinningar genom sökta nybyggesanläggningar. Redan på detta sätt förvärvade industrien direkt eller genom bulvaner nybyggesrätter och i strid med donationens avsikter stora skogsområden. Samtidigt fullföljdes med växande ymnighet de till den jordbrukande befolkningen upplåtna nybyggesrättigheterna med likaledes storlagna skogsanslag.

Samtidigt instormade industriens och spekulanters inköp från bönderna av deras donationsskog för en ringa penning, ja ibland för några kannor brännvin eller annat. På detta sätt avhände sig de gamla gårdarna liksom nybyggarna först avverkningsrätten till sin skänkta skog och sedan till hela hemmanet. Sådana bönder blevo arrendatorer och bolagsslavar. Det var väl den största riksskandal, som den svenska historien känner. Så går det till när statsmakten i sina förehavanden underlåter att först framställa för sig det ideal, som bör vara vägledande för intressenas harmoni. Men det är visserligen lättare att vara eftervis sedan olyckan uppenbarats, än att förutse det obekanta.

\*

På detta sätt fick *det norrländska jordbruket ej tillfälle att utveckla sig genom odlingar och hemmansklyvningar mellan barnen* på de för landets uppodling och bebyggande skänkta skogarna.

Därtill kom, att med upphävande av jorddelningslagar, byggda på vakt-hållning kring besuttenheten, skapades 1896 en ny ägodelningsförfattning med fri jorddelning. Den föranledde att industrien kunde avyttra de uppköpta bebyggda gårdarna med tillbehör endast av det lilla ofullständiga jordbruket. Detta skedde i största utsträckning och var även lagens särskilda avsikt. Därigenom avskuros ytterligare alla dessa jordbruk från den utveckling, som var meningen med kronans storslagna avsikter. Lagen var ingenting annat än den judaskyss, varmed jordbruket definitivt och officiellt förråddes åt sågverksintresset. Och den var nog hänsynslös att även glömma bort den i sistone utlovade husbehovsskogen.

I allt detta ligger *huvudgrunden till det norrländska jordbrukets vanmakt*. Det berövades möjligheter att utveckla sig med dess livsnerv tillräcklig odling och utväxt till bygdelag i tillämnad omfattning. Först då olyckan blev påtaglig och faran för hela norrländska bondeståndets tillvaro stod för dörren vaknade omsider statsmakterna — i stort sett för sent.

\*

Egnahemsfrågan blev icke minst i följd härav vid senaste sekelskiftet en stor angelägenhet. Och den kastade sin skugga framför sig över hela landet. Men då tillstötte *en ny olycka i regeringssättet*.

I Norrland kunde statsmakten ej undgå att taga itu med hårdhandskarna. För ändamålet tillsattes en norrlandskommitté »för utredande av frågan, huruledes den självägande jordbrukande befolkningens ställning i Norrland och Dalarna må kunna vidmakthållas och stärkas och jordbrukets utveckling i nämnda landsdelar befrämjas». Kommittén fick även en alltigenom målmedveten besättning, vilket i vår tid partiväsendet söker i det längsta undgå. Instruktionen var emellertid ungefär densamma som nu sist för statens jordbruksnämnd, vilken avgav förenämnda betänkande den 10 februari 1937. Den ofantliga skillnaden i de båda utredningarnas psykologi och tidsbetoning avspeglar sig redan i de olika kapitelrubrikerna över deras förslag. Den nya olyckan var följande.

Egnahemsfrågan eller angelägenheten att vårda sig om hemmet, som ju är individens borg, blev som sagt en sedan sekelskiftet fortlöpande statsomsorg. Den delade helt naturligt upp sig i två parallella och samverkande riktningar. Den ena kallades *statens egnahemslånerörelse*, och den andra, ryggraden i förehavandet, kallades *den sociala jordfrågans lagvägar*. I norrlandsfrågan inför dess ödestimma gåvos lagvägarna övertaget med befo-genhet att även för sitt speciella ändamål taga till hjälp lånerörelsen. Denna mäktiga instruktion fullföljdes även för jordundersökningen, som skulle fullfölja norrlandslagstiftningens utsträckning till det övriga landet, men ej medhann mer än Värmland, och vidare för jordkommissionen, som skulle be-fatta sig med hela landet och således komplettera även norrlandslagstift-ningen.

Med den allmänna rösträttens och vänsterns genombrott försvagades alltmer hänsynstagandet till lagvägarna. Behovet av »experter» böljade fram. I denna skuggbildning återtog »vederbörande ämbetsverk», som i den sven-ska konstitutionen privilegierats att företräda expertisen, åter sin maktställ-ning. Norrlandslagstiftningen bröt sig igenom trots denna expertis. Men sedan återvunno som sagt ämbetsverken sitt privilegium. Statens egnahems-lånerörelse övertog ledningen, och lagvägarnas allvar i den politiska leken avkopplades såsom besvärligt. Vederbörande ämbetsverk ha nämligen, ju högre upp man kommer, en traditionell obenägenhet för den sociala jordfrå-gans lagvägar och en begriplig förkärlek för det industriella systemet.

\*

Därmed sjönk även ned bakom de partipolitiska horisonterna ett allt hit-intill oprövat initiativ av norrlandskommittén till förmån för det norrländska jordbrukets stärkande. Kommittén lyckades avstyra vidare industriella jord-förvärv och skapa något skydd för industriens arrendatorer m. m. Men den påkallade tillika *en lagstiftning stödd av expropriation i syfte att vidtaga åtgärder »för att åt allmogen återvinna å trävaruindustriens skogar befint-*

*liga odlingslägenheter jämte det för husbehovet nödiga utrymmet i skog samt odlings- och betesmark».*

Kommittén anmärkte, att de jordbrukshemman, som bildades enligt de föreslagna nya ägostyckningsbestämmelserna, ägde föga av den utvecklingsmöjlighet, som så allmänt utmärkte de gamla rymliga norrländska bondehemmanen, där den ena generationens nyodlingar satte den följande i stånd att genom klyvningar fördubbla hemmanens antal, utan att besuttenheten därigenom nämnvärt minskades och därmed landets uppodlande sålunda höll något så när jämna steg med folktillväxten. Under det sålunda, fortsatte kommittén, den växande folkstocken snart måste finna sig vara i saknad av den för dess utkomst nödiga jorden, skulle på trävaruindustriens skogsdomäner stora odlingsbara marker ligga för enskilda odlare praktiskt oåtkomliga. Rörande omfattningen av dessa odlingsmarker hade kommittén i annat sammanhang (sid. 21) lämnat en redogörelse, varav tydligen torde framgå, att endast en ringa bråkdel av de stora för odling tjänliga vidder, som litet varstädes förefunnos, kunde komma att bibehållas åt odlaren, genom de i kommitténs nya ägostyckningsförslag stadgade föreskrifterna om odlingsmarks sammanläggande med inägorna. Att för odlingen söka öppna även det återstående av den verkliga odlingsmark, som i så rik omfattning ligger väntande på odlaren, vore, slutade kommittén, *en kulturuppgift av den största betydelse.*

Denna lagkommittés program var således, att all odlingsmark såsom det för jordbrukets utveckling väsentligaste och mest stärkande måste *reduktionsvis* jämte allt rimligt tillbehör i skogs- och betesmark återvinnas från statens donationsjord till jordbruket. Det var en ansats i samma syfte som Gustav Vasas och Karl den XI:s reduktioner från prästerskap och adel av till dem slumpvis bortskänkta gamla kronodomäner. Det förelåg dock här en skillnad. I senare fallet återtog staten hela domänerna utan ersättning. Här åter syftades blott till en del, den för jordbruket oundgängligaste, och mot ersättning.

\*

I andra lagutskottets utlåtande nr 24 för år 1937 erinras (sid. ) om de våldsamma vinningar, trävaruindustrien så gott som utan ersättning kunnat tillägna sig av statens donation till det norrländska jordbruket. Inför sådana fakta och i historiens ljus bör det till och med kunna åtminstone ifrågasättas, att det lilla avståendet av odlingsmark med tillbehör också bör återvinnas till allmogen väsentligen utan ersättning i anslutning till nybyggesväsendets och avvittringarnas förebilder. Inom jordkommissionen var man något inne därpå, och i denna tid av nedgång i den sociala jordfrågans lagvägar kan det bli en nödvändighet att inskriva med historiens griffel något av en sådan lystring på dagordningarna. Staten och industrien kunde ju dela omkostnaderna åtminstone. När man för arbetslöshetens bekämpande konfiskerat löst kapital och inkomster genom beskattning, varför skulle ej då även det norrländska privilegierade kapitalet i jordmonopol ej

kunna få finna sig i någon sådan beskattning in natura för det besvikna norrländska jordbrukets stärkande på samma sätt som det gick till i dess skapelsestunder?

En uppfordran därtill ligger ock i statens nu ensidigt härskande egnahemslånerörelse och dess många »utredningar», som avlösa varandra med räddhågat uteslutande av varje sidoblick till lagvägarnas färdiga men oprövade utredningar. I ett brev nyligen från en småbrukare i Norrland sade han sig nödsakad taga modet till sig och bedja mig säga ifrån hos dem, som vederbör, att lån kunde man numera få till alla möjliga ändamål, men den norrländska fattiga och historiskt lurade jordbrukaren förblödde av räntebetalningar och avbetalningar.

Statens jordbruksnämnd såsom en institution även inom statens egnahemsrörelse antyder visserligen något om nödvändigheten att skaffa norrländska folket jord till odling. Alla tänkbart vanmäktiga utvägar efterlysas, men ordet tvångsavlösning eller expropriation, såsom yttersta och ensamt verksamt medel för jordanskaffningen, lyser där, som i alla andra lånerörelsens besläktade utredningar, med sin totala frånvaro.

Den ena utredningen hänvisar till den andra. Även det berörda betänkandet om »effektivt» stöd åt det norrländska jordbruket hänvisar nu som andra till den sist utsedda egnahemsutredningen av 1936. Den har ju ock fått i sin instruktion insmugglad en vacklande erinran om expropriation med suggerering att ej taga den såsom allvar, utan blott som en undantagsnödvändighet. (Se reservationen till andra lagutskottets betänkande nr 24 år 1937 sid. 12.)

\*

Det bör nu vara på tiden att återupptaga det gamla kravet om norrländska förbudslagens revision i syfte att tillgodose de gamla kraven om *förbud för skogsindustrien att annat än av särskilda skäl få förvärva någon del av den i bondehand* ännu befintliga delen av den skogsmark med odlingsjord och saluskog, som tilldelades jordbruket. På jordkommissionens enquête i denna fråga svarade nästan alla kommunalnämnder i Norrland och till och med majoriteterna i vederbörande ämbetsverk avstyrkande av ytterligare sådana förvärv.

Det skapade begreppet överloppsskog är ett falskt begrepp. Det finnes ingen donationsskog kvar till överlopps. Jordbrukets donationskog får ej ytterligare minskas. Kan det givas skäl för, att någon del därav kan anses vara för mycket för en enskild jordbrukare, så bör överskottet förvärvas av kommunen eller staten och avsättas såsom kommunalallmänning eller kronopark till allmänt gagn för bygdebefolkningen. En övergång till ett sådant resultat genom hembud av från skogsindustrien inköpt s. k. överloppsmark till kommun i första och stat i andra hand är en invecklad och oviss omgång, som även förgäves förordats fem gånger av andra kammaren. Ärlighet varar längst, och den raka vägen till målet är alltid den kortaste och effektivaste.

I motionen nr 195 år 1937 i första kammaren har som bilaga (sid. 4—9)

åberopats uttalanden av sekreteraren i Norrbottens läns hushållningssällskap i en skrivelse till mig med åtföljande i tryckta skrifter av honom gjorda uttalanden. Där framhålles såsom ett nödrop tillhandahållande och plöjning av odlingsmark såsom huvudsaken. Landets uppodling och bebyggande, såsom avvitringsinstruktion lyder, vore fortfarande, menar han, den enda utvägen för norrländska jordbrukets stärkande och den norrländska jordbruksbefolkningens räddning. Det vore av stor vikt, att så många som möjligt av de ofullständiga jordbruken förvandlas till fullständiga eller självförsörjande jordbruk. Uppodlingen är huvudproblemet för Norrbottens utveckling o. s. v. Sådant tal föres av sällskapetets ombudsman A. Österman.

\*

På grund av det anförda och med erinran, att även norra delen av Dalarna undergått avvitrning och att en sådan åtgärd varit avsedd även för Värmland, hemställes,

att riksdagen — med anledning av propositionen nr 284, så vitt den rör stödtåtgärder för det norrländska jordbruket — ville

1) hos Kungl. Maj:t erinra, att det norrländska jordbruket främst stärkes, på sätt redan norrlandskommittén framhöll, genom *återvinning* till allmogen av odlingslägenheterna med nödiga tillbehör på de skogar, som industrien ursprungligen så gott som gratis förvärvat av de till norrländska jordbruket donerade statsdomänerna; ävensom äska framläggande av lagförslag i nämnda syfte;

2) för sin del besluta eller hos Kungl. Maj:t begära förslag till ändring av norrländska förbudslagen i syfte, att s. k. överloppsskog till enskilda bondehemman i Norrland, norra delen av Dalarna och Värmland ej må vidare få förvärfvas av skogsindustrien, men väl av kommun eller staten för sockenallmänning eller kronopark.

Stockholm den 21 april 1937.

Carl Lindhagen.

